

D/2019/45/253 - ISBN 978 94 014 6142 9 - NUR 800

Vormgeving omslag en binnenwerk: Keppie & Keppie

Samenstelling tekst: Pieter Leuridan

Foto's: Vincent Callot, Stephanie Fraikin, Wim Kempnaers, Stefaan Van Hul

© Voka - Kamer van Koophandel Antwerpen-Waasland & Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2019.

Uitgeverij LannooCampus maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij,
de boeken- en multimediodivisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Alle rechten voorbehouden.

Niets van deze uitgave mag veeleenvoudig worden en/of openbaar gemaakt,
door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij LannooCampus

Vaartkom 41
3000 Leuven

België

www.lannoocampus.be

Postbus 23202

1100 DS Amsterdam

Nederland

www.lannoocampus.nl

ROUTEPLAN

25

ONBEGRENSD AMBITIEUS

SNELWEG NAAR EEN DIGITALE TOPREGIO

LANNOO
CAMPUS

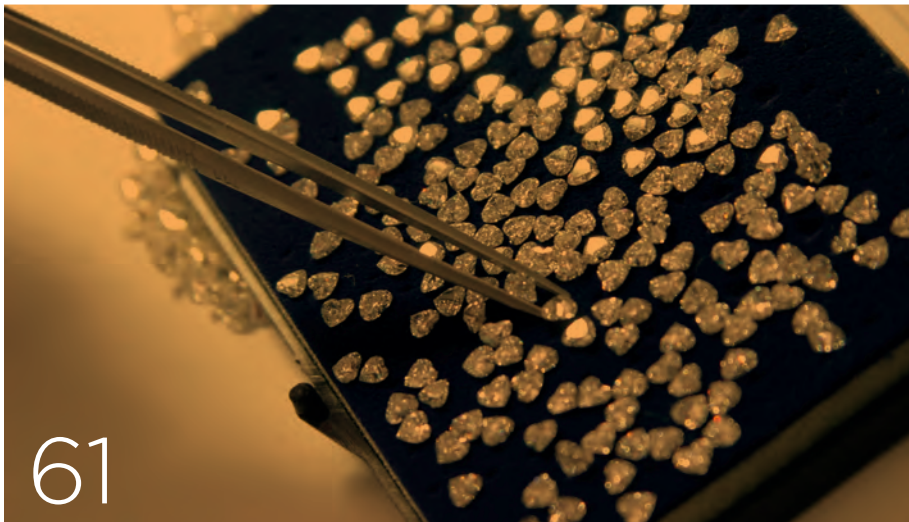
vo
ka
Kamer van
Koophandel
Antwerpen-
Waasland

19

39

61

85

111

135

161

Inhoud

Voorwoord	
Racen in de binnenbaan	7
<hr/>	
DEEL 1 STUWMOTOREN	11
Industrie: investeringsgolf spoelt crisis weg	19
<hr/>	
Haven: Antwerpen ligt op recordkoers	39
<hr/>	
Diamant: karaattaks luidt keerpunt in	61
<hr/>	
DEEL 2 INNOVATIEWERVEN	81
Nieuwe mobiliteit en logistiek	85
<hr/>	
Nieuwe zorgeconomie	111
<hr/>	
Nieuwe arbeidsmarkt	135
<hr/>	
Hotspot Antwerpen	161
<hr/>	
Epiloog	183
Bedanking	185

BRENG DE FOTO'S TOT LEVEN

Dit Routeplan gaat over beweging, vooruitgang, vernieuwing. Naast sommige foto's staat een QR-code. Scan ze met een app op je smartphone, zo zie je de inhoud van het boek ook letterlijk in beweging.

Voorwoord

Racen in de binnenbaan

Als we drie woorden uit dit boek moeten onthouden, dan zijn het deze: ambitie, co-creatie en uitmuntendheid. We verklaren ons nader. In Antwerpen en het Waasland is het Routeplan inmiddels een begrip. Voor de derde keer al zet Voka — Kamer van Koophandel Antwerpen-Waasland een strategisch toekomstplan in de steigers dat diep geworteld is in het economische weefsel van deze regio. Zo een gedetailleerde ambitienota vraagt durf en lef. Want aan het eind van de rit word je gegarandeerd met je neus op de resultaten gedrukt. Het komt er dus vooral op aan om medestanders te vinden die je dromen en enthousiasme delen en ownership willen opnemen, zoals dat dan met een modern woord heet.

Routeplan 2025 zet die ijzersterke traditie van co-creatie verder. Net als alle voorgaande keren is dit Routeplan het resultaat van een breed stakeholdersoverleg, waar meer dan honderd gevestigde ondernemers, jonge starters, CEO's, captains of industry, academici en onderzoekers bij betrokken waren. We vertrekken zoals steeds vanuit onze drie economische stuwmotoren: haven, industrie en diamant. Daarop werden vier belangrijke innovatiewerven geënt: arbeidsmarkt, transport en logistiek, zorgconomie, en Antwerpen als magneet voor brains en talent.

Inzake ondernemerschap en innovatie hebben de deelnemende stakeholders de lat voor zichzelf erg hoog gelegd. In elk hoofdstuk geven ze ook een aantal heldere en krachtige

beleidsaanbevelingen. Want als zo'n select gezelschap samen hun schou-
ders onder iets wil zetten, mag je ook van onze overheden verwachten dat ze
doen wat nodig is om die ambities waar te maken. Door onze disfunctionele
arbeidsmarkt, onze gebrekkige verkeersinfrastructuur en ingewikkelde re-
gelgeving moeten we te vaak een race lopen in de buitenbaan. Terwijl we met
onze centrale ligging, de kracht van onze economische stuwmotoren en ons
menselijk kapitaal, alle troeven in huis hebben, om overal in de kop van het
Europese peloton te strijden.

Een aantal ondernemers en experts komen in dit boek ook zelf aan het
woord. Het valt op hoe eensgezind ze zijn in hun analyse van de problemen
en evoluties die de welvaart van onze regio bedreigen. De oplossingen die ze
aanreiken zijn vaak technologisch vooruitstrevend maar soms ook geniaal
eenvoudig van aard. Een constante daarbij is de bereidheid om ver over de
grenzen van de eigen sector en van de eigen regio te kijken. Maar wel met een
focus op de nabije toekomst.

Misschien is die kortere horizon wel het bepalende kenmerk waarmee Rou-
teplan 2025 zich onderscheidt van de vorige visies die de Kamer heeft gelan-
ceerd. De wereld van 2020 is niet meer die van 2012. De globalisering en de
digitale revolutie hebben een paradigmaverschuiving veroorzaakt. Onze eco-

Foto Pieter Van Hooydonk

nomische omgeving is in een paar jaar tijd een stuk onvoorspelbaarder en dynamischer geworden. Een start-up of middelgrote kmo kan vandaag met één briljant idee een hele sector ontwrichten. Een online retailer kan zomaar beslissen om de traditionele spelers uit het containertransport of de diamanthandel het vuur aan de schenen te leggen. We zien ICT-bedrijven die auto's bouwen en medische applicaties op de markt brengen. De deeleconomie die begon als een randfenomeen onder studenten en start-ups verovert in razend tempo alle domeinen van het openbare leven. Mobiliteit, kantoorruimte, energie, freelancearbeid, ... het

is allemaal via deelplatformen beschikbaar. En ga er maar vanuit dat *shared transport* en *shared labor*, de komende jaren ook hun weg zullen vinden naar b2b-toepassingen.

Dit boek is geen pleidooi om ons hiertegen af te zetten. Integendeel, het is net een oproep om ermee aan de slag te gaan. Antwerpen-Waasland heeft een van de grootste concentraties aan universiteiten, hogescholen en onderzoeksinstituten in Europa. Het komt erop aan om al dat talent en kennis op een slimme manier te ontginnen en de brug te slaan met de economische sterkhouders in de regio. Met dit Routeplan heeft de Kamer van Koophandel Antwerpen-Waasland zichzelf de rol van aanjager en matchmaker toebedeeld. Dat wil zeggen dat ze de komende jaren de juiste partijen rond de tafel wil brengen, en de dynamiek wil creëren om al die ambitieuze projecten en ideeën tot leven te wekken. Afspraak in 2025, in de binnenbaan!

Jo De Backer, voorzitter

Luc Luwel, gedelegeerd bestuurder

Voka — Kamer van Koophandel Antwerpen-Waasland

DEEL 1

STUWMOTOREN

De drietraps- raket van de Vlaamse economie

De economische lay-out van Antwerpen-Waasland (arrondissementen Antwerpen en Sint-Niklaas) is niet alleen een unicum in Europa. De combinatie van een wereldhaven, een (petro)chemische cluster en een wereldhandelscentrum voor diamant op een oppervlakte van amper 1475 vierkante kilometer kent zelfs wereldwijd zijn gelijke niet. Dankzij hun unieke wisselwerking vormen deze stuwmotoren al jaren de drietrapsraket van de Vlaamse economie.

Door zijn centrale ligging is de regio Antwerpen-Waasland ideaal gepositioneerd ten opzichte van Noordwest-Europa. Hoewel Noordwest-Europa slechts 10% van het totale Europese grondgebied beslaat, wonen 30% van alle Europeanen er, en wordt er 40% van het Europese bnp geproduceerd. Dat

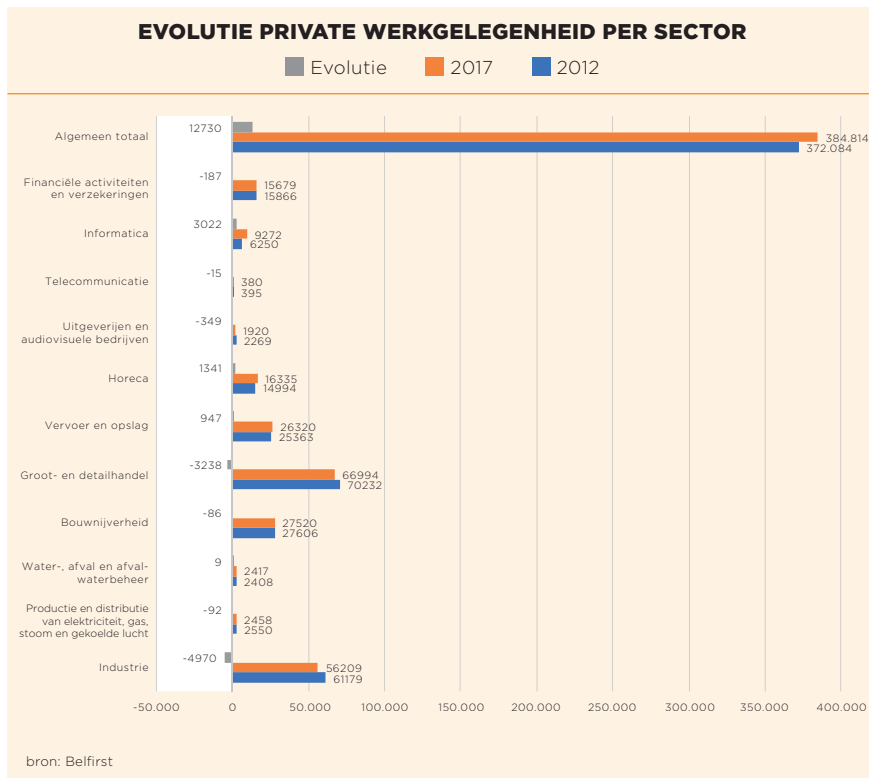

maakt van Antwerpen de gedroomde draaischijf voor klassieke goederenstromen, maar ook voor energiedistributie, logistieke en e-commerceplatformen, circulaire economie en allerhande industriële activiteiten.

Het is dus geen toeval dat de Antwerpse haven ook de thuishaven is van de grootste geïntegreerde (petro)chemische cluster in Europa. De combinatie van een geavanceerd logistiek platform en de beschikbaarheid van hooggeschoolde en productieve werknemers maken het havengebied extra interessant voor internationale investeerders. De clustervoordelen en de hoge specialisatiegraad oefenden de voorbije decennia vooral op de chemiesector een onweerstaanbare aantrekkingskracht uit. De historische aanwezigheid van een diamantcentrum in het hart van de stad geeft de internationale uitstraling van Antwerpen nog een extra boost.

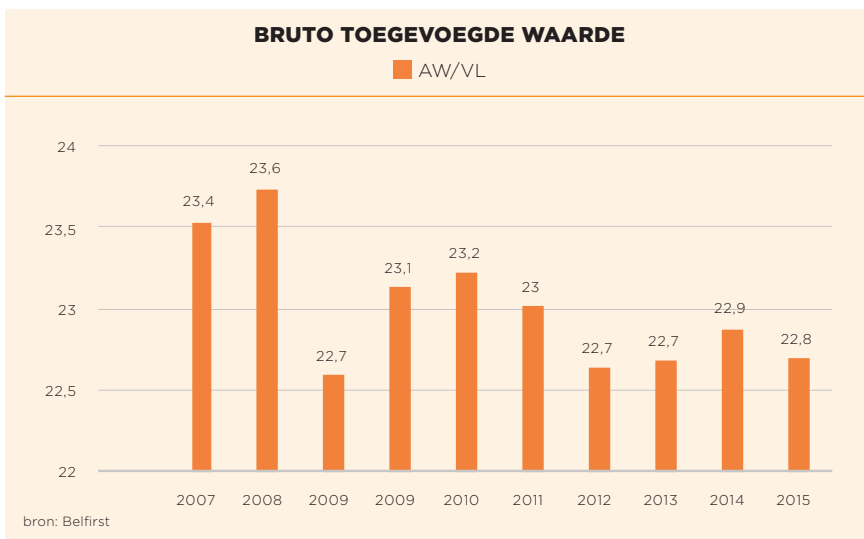
Dankzij deze unieke waardeketen vertegenwoordigt de regio Antwerpen-Waasland bijna een kwart van de totale bruto toegevoegde waarde in Vlaanderen, een vijfde van de Vlaamse tewerkstelling en investeringen en meer dan 30% van de uitvoer van goederen en diensten.

Qua **werkgelegenheid** zijn er tussen 2007-2016 32.300 arbeidsplaatsen bijgekomen, wat overeenkomt met een toename van tweeduizend extra jobs per jaar. Ook de rest van Vlaanderen stond natuurlijk niet stil, waardoor het aandeel van de regio Antwerpen-Waasland in de Vlaamse en Belgische werkgelegenheid vrijwel constant is gebleven. Uitgesplitst per sector zien we over de laatste vijf jaar wel een daling in de industrie en in de groot- en kleinhandel. Sterke stijgers zijn dan weer informatica (+ 3000), vervoer en opslag (+ 1000).

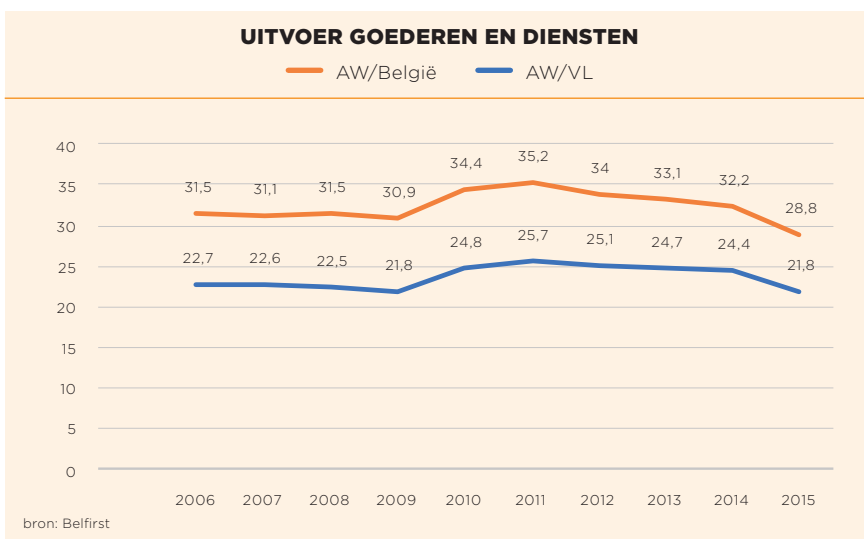

Wanneer we dieper ingaan op de evolutie van de andere indicatoren stellen we vast dat de regio Antwerpen-Waasland, ondanks de mooie groeicijfers, op het vlak van **bruto toegevoegde waarde** en uitvoer wat relatief aandeel heeft verloren. Over de afgelopen tien jaar groeide de totale economische output van Vlaanderen namelijk iets sneller dan die van Antwerpen-Waasland. Daar is een simpele verklaring voor: andere Vlaamse regio's hebben de jongste jaren ook een versnelling gezet op economisch vlak, wat we alleen maar kunnen toejuichen.

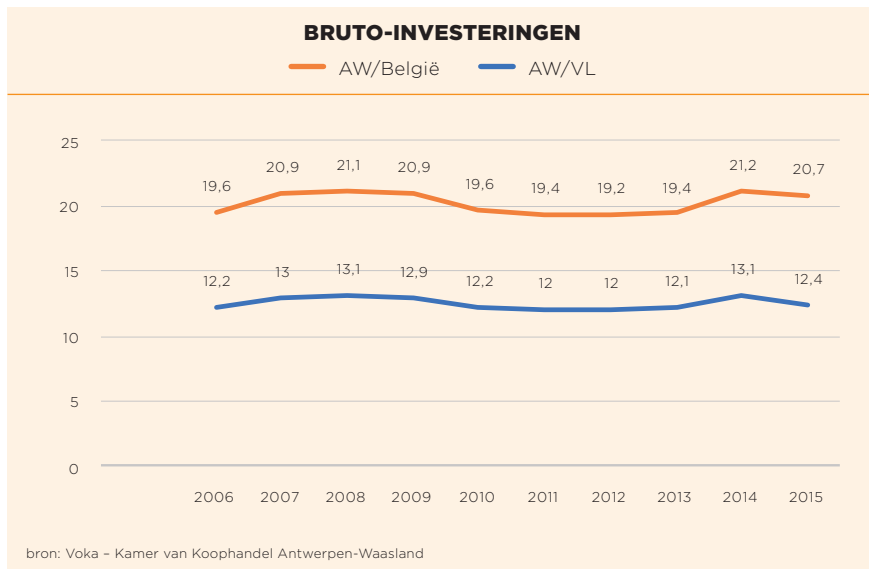

Wat de **uitvoer van goederen en diensten** betreft, toont de grafiek ook duidelijke schommelingen over de geanalyseerde periode 2006 – 2015. Waar de regio in 2006 nog 31,5% van de Vlaamse uitvoer vertegenwoordigde is dit cijfer in 2015 gedaald naar 28,8%.

Nieuwe investeringen zijn net als exportactiviteiten sterk onderhevig aan conjunctuurschommelingen. Maar hier blijft het gewicht van de Antwerpse regio in het totaal van de Vlaamse investeringen min of meer constant rond de 21% schommelen. De verwachting hier is dat de regio zijn positie de komende jaren aanzienlijk zal versterken. In de Antwerpse industrie staat een aantal miljardeninvesteringen op stapel die nog niet in de statistieken zijn verrekend. Om een idee te geven: tussen 2013 en 2018 werd er in de industriële sites in het havengebied 4,97 miljard euro geïnvesteerd.

KERNCIJFERS

Antwerpen-Waasland beslaat 11% van de Vlaamse oppervlakte maar verte-
genwoordigt:

- » 20% van de Vlaamse bevolking (1.293.756 inwoners)
- » 20% van alle ondernemingen in Vlaanderen
- » 19% van het totaal belastbaar inkomen van Vlaanderen
- » 30% van alle vastgoedverkopen
- » 39% van alle Sevesobedrijven
- » 76% van de Vlaamse haventrafiek

‘Onze platformstrategie werkt als een vliegwiel’

Luc Luwel, gedelegeerd bestuurder Voka –
Kamer van Koophandel Antwerpen-Waasland

‘De strategie om de drie sleutelspelers van onze regionale economie te integreren in platformen is een van de belangrijkste verwezenlijkingen uit het vorige Routeplan’, zegt Luc Luwel, gedelegeerd bestuurder van Voka — Kamer van Koophandel Antwerpen-Waasland.

Dankzij haar nauwe banden met de lokale industrie heeft Voka — Kamer van Koophandel Antwerpen-Waasland bij de opmaak van het eerste Routeplan een duidelijk gestructureerde industriewerking uitgebouwd. ‘Sinds 2005 vormt het Platform Industrie, dat is samengesteld uit 21 industriële sleutelspelers, de brug tussen de industrie in de regio en de lokale overheden’, legt Luc Luwel uit. ‘Deze werking is ondertussen verder uitgebouwd: samen met de Kamers Kempen en Mechelen hebben we in 2012 het peer-learning programma Lead Plants & Lead Companies opgezet, dat Vlaamse productieveestigingen met internationale wortels en Vlaamse fabrieken met internationale ambities helpt om hun concurrentiekracht op wereldschaal te versterken.’

In 2017 zette die werking zich verder met het Industrieforum dat de industrie in de provincie Antwerpen internationaal ijkt en nieuwe trends signaleert. Luc Luwel: 'De kracht van zo'n nauwe samenwerking is dat je voortdurend het gelijke speelveld bewaakt en vanuit de industrie met één stem spreekt als er belangrijke beleidsbeslissingen moeten worden genomen. Dat is belangrijk in tijden waarin bedrijven voor grote uitdagingen staan zoals technologische transities of het massaal moeten opleiden en bijscholen van medewerkers.'

'Daarom hebben we in 2014 stappen ondernomen om Alfaport, dat de vierhonderd belangrijkste werkgevers in haven en logistiek verenigt, te integreren in de Kamer Antwerpen-Waasland. En als sluitstuk hebben we in 2016 een alliantie gesloten met het AWDC, dat 1.700 Antwerpse diamantbedrijven vertegenwoordigt. Gaandeweg zagen we dat die platformen elkaar versterkten in belangrijke, sectoroverschrijdende thema's zoals mobiliteit, arbeidsmarkt of douane. Op die manier werkt onze platformstrategie dus als een vliegwiel voor de hele economie.'

Ook nu weer nemen de drie stuwmotoren een prominente plaats in binnen Routeplan 2025. Dit keer tekenden ze vanuit hun geïntegreerde structuur elk zelf hun visie en toekomstplannen voor de komende jaren uit. In de volgende hoofdstukken lichten we die uitgebreid toe.

PLC Status All ▾

Status	Metric	Value
●	Servo Temp	220 °F
●	Air Pressure	285 PSI
●	Hydolyser	11%
●	Pressure Pump	2915 PSI
●	Fan Speed	1300 RPM
●	Compressor	4450 PSI

▾

Stuwmotor 1: Industrie

Investeringsgolf spoelt crisis weg

Chemie en petrochemie vormen industriële ruggengraat

De industriële cluster in het Antwerps-Wase havengebied incasseerde tussen 2008 en 2011 rake klappen. Maar aan de vooravond van het nieuwe decennium lijken die crisisjaren helemaal verteerd. Tussen 2015 en 2019 investeerde de Antwerpse industrie liefst vijf miljard euro in schone processen, nieuwe duurzame materialen en in Industrie 4.0-gerelateerde technologieën. Die investeringsgolf bevestigt dat het vertrouwen terug is.

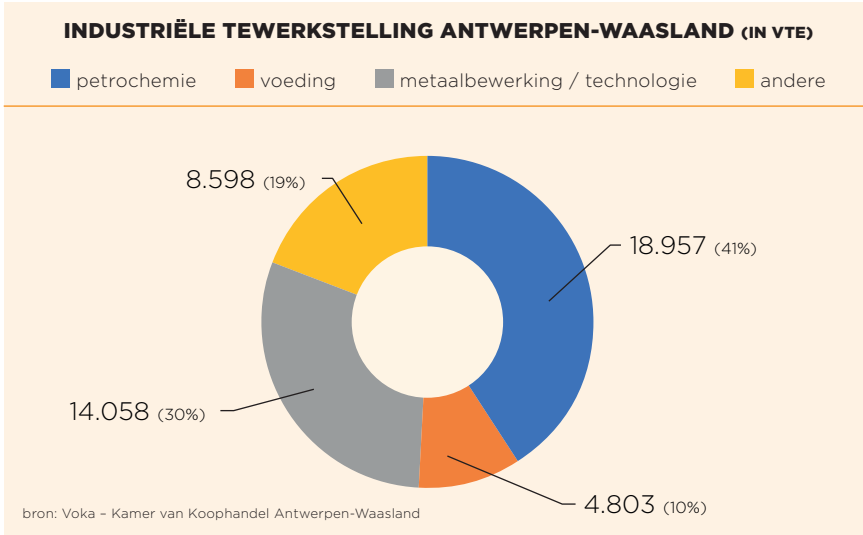
Momenteel zijn er 288 industriële vestigingen actief in de regio Antwerpen-Waasland. Een derde van die vestigingen bevindt zich in het 12.086 hectaren grote havengebied. Samen realiseren zij een toegevoegde waarde van 14,7 miljard euro en stellen ze volgens de meest recente cijfers (Belfirst, 2018) 46.416 personen tewerk. Zeven vestigingen hebben meer dan duizend voltijdse equivalenten op de payroll.

De (petro)chemie vormt de industriële ruggengraat. Antwerpen is nog steeds de grootste petrochemische cluster van Europa en tweede grootste ter wereld (na Houston, Texas).

Ze staat voor bijna 60% van de industriële toegevoegde waarde van de regio en 42% van de directe tewerkstelling.

grafiek 1.1

grafiek 1.2

